

Cor van der Leest, Predikant in een veranderende kerk

(Predikant te Groningen-oost en voorzitter van het deputaatschap Dienst en Recht)

In: De Reformatie 86^e jrg. no.4, 19 november 2010

Nog even en ik ga met emeritaat: juni 2011. Daarmee sluit ik 37 jaar predikantschap af. In deze periode ben ik getuige geweest van vele veranderingen in kerkelijk Nederland.

Ontwikkelingen

Als ik me beperk tot de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt), valt het mij op dat er twee bewegingen gaande zijn. Natuurlijk valt er veel meer te zeggen over veranderingsprocessen binnen de GKV, maar in het kader van dit artikel volsta ik met het noemen van deze twee bewegingen:

Decentralisatie

Tot voor enkele decennia waren we behoorlijk eenvormige kerken die via generaal-synodale afspraken op allerlei terreinen maar vooral op liturgisch gebied dezelfde keuzes maakten. Dat is veranderd. Synodes werken er nog steeds aan, zij het minder dan vroeger, de kerken tot collectief gedrag te brengen. Zulke acties vinden geen algemene acceptatie meer. Veel gemeenten willen met name qua liturgie maar ook wel op andere terreinen, denk bijvoorbeeld aan de toelating van gasten aan het avondmaal, tot plaatselijke invullingen komen die passen bij de eigen gemeente.

Centralisatie

Kijken we naar de arbeidsvoorwaarden van predikanten, dan nemen we een omgekeerde beweging waar. Tot voor enkele decennia was de regeling van die arbeidsvoorwaarden helemaal het werkveld van de plaatselijke kerkenraad. Het resultaat was dat predikanten in gelijke situaties niet gelijk werden behandeld. De laatste jaren is de behoefte gegroeid om de arbeidsvoorwaarden van predikanten centraal te regelen, zodat plaatselijk niet telkens eigen beslissingen genomen hoeven te worden. Kerkenraden kunnen profiteren van door henzelf georganiseerde landelijk aanwezige deskundigheid.

Vooruitgang

Wat die centralisatie betreft: daar ben ik alleen maar blij mee. Vooral door mijn functie in het deputaatschap Dienst en Recht heb ik op dit gebied van dichtbij mooie ontwikkelingen op gang zien komen. Door deze ontwikkelingen is volgens mij de zakelijke leefwereld van de predikant al meer verbeterd. Ik geef een aantal voorbeelden:

- Aanstaande predikanten moeten een tijd lang stage volgen en beginnende predikanten krijgen begeleiding van een speciaal toegeruste mentor. Toen ik als predikant begon, had je alleen wat theologische kennis betreft startbekwaamheid, maar qua vaardigheden moest je je maar zien te redden. Ik had het geluk dat 'toevallig' twee warme, wijze ouderlingen zich over mij ontfermden, maar nu beschikt elke beginnende predikant structureel over de nodige toerusting en begeleiding.
- Er bestaat zoiets als de PEP: permanente educatie predikanten, waardoor er jaarlijks cursussen aangeboden worden die je kennis en vaardigheden actueel houden. Wat een vooruitgang met vroeger: toen moest je zelf maar zien hoe je bijspijkerde, met het risico dat predikanten soms levenslang leerden op wat ze in Kampen geleerd hadden.
- De predikantenvereniging is in samenwerking met het GMV omgevormd tot een beroepsvereniging, die onder meer de onderlinge zorg voor elkaar bevordert en die gesprekspartner is van het steunpunt kerkenwerk bij het opstellen van de primaire en secundaire arbeidsvoorwaarden. Alleen al dat laatste is een hele verbetering. Als predikant hoef je nu geen lastige gesprekken meer te voeren met je commissie van beheer over je traktement en vergoedingen, met een onzekere afloop. Die gesprekken worden nu centraal gevoerd, met altijd een redelijke uitkomst. Zo worden de plaatselijke verhoudingen niet meer onder druk gezet door materiële zaken.
- Het steunpunt kerkenwerk is opgericht, uitgaande van een vereniging waarvan nagenoeg alle gemeenten lid zijn. Dit steunpunt houdt zich bezig met de primaire en secundaire arbeidsvoorwaarden van predikanten, geeft ondersteuning aan kerkenraden in hun rol van werkgever en werkt faciliterend voor de realisering van de mobiliteit van predikanten. Door mijn contacten met het SKW merk ik hoe hierdoor al meer plaatselijk getob en soms zelfs beunhazerij wordt voorkomen.

Zorgelijk

Helaas zijn er in domineesland ook ontwikkelingen gaande die zorgelijk zijn. De cijfers die iedereen kan afleiden uit de landelijke kerkelijke gegevens maken twee dingen duidelijk:

Allereerst: de 291 GKV-predikanten zijn aan het vergrijzen Dit zijn de cijfers:

36 procent is tussen de 55 en 65 jaar (dat zijn 105 predikanten)

15 procent is tussen de 50-55 jaar (42 predikanten)

34 procent is tussen de 40 en 50 jaar (99 predikanten), en

15 procent is jonger dan 40 jaar (45 predikanten).

Vervolgens: deze vergrijzing heeft als gevolg dat er steeds meer vacatures komen. Op dit moment zijn er al 40 gemeentes vacant, waarvan de meeste groot genoeg zijn om een predikant te kunnen beroepen. De komende vier jaar gaan er 35 predikanten met emeritaat, terwijl er mogelijk in die periode 20 predikanten afstuderen aan de TU. Het is mogelijk dat de ernst van die vele vacatures iets verzacht wordt doordat in toenemende mate kerkelijke werkers beschikbaar komen. Maar zelfs als je dit hierbij betreft, blijft het overeind staan dat wij als kerken alleen al qua bemensing van de predikantsplaatsen moeilijke tijden tegemoet gaan.

De grote vraag is natuurlijk waarom zich zo weinig jongeren in Kampen aanmelden die predikant willen worden. Ook na 37 jaar kost het mij geen enkele moeite de lof te zingen op het predikantschap. Maar blijkbaar hebben de jongeren onder ons die in aanmerking komen een heel ander beeld voor ogen, een beeld dat hen niet stimuleert om de opleiding in Kampen te volgen en dan predikant te worden. Waardoor komt dat? Omdat ze geen zin hebben in een geïsoleerd plaatsje als Kampen te studeren? Omdat ze er tegenop zien in deze tijd leiding te geven aan een gemeente? Ik weet het niet. Voor zover ik weet is er geen onderzoek gedaan naar de vraag waarom zo weinig studieuze jongeren kiezen voor het predikantschap. Ik denk dat het de moeite waard is dat zo'n onderzoek alsnog plaatsvindt. Wie weet kunnen wij daardoor de lage aanwas van predikanten tegengaan.

Welzijn

Een tweede punt van zorg is dat het predikantswerk er niet gemakkelijker op wordt. Ik ga in dit verband in op twee mogelijke oorzaken.

De eerste oorzaak zie ik in de veranderingen die gaande zijn.

In 1996 heb ik onderzoek laten doen naar de werkdruk van gereformeerde predikanten. De stressfactoren die aan de orde kwamen, bleken dezelfde te zijn als waarmee predikanten in andere kerkgemeenschappen te maken hadden. Maar GKv-predikanten hadden één stressfactor minder dan de predikanten in andere kerkgemeenschappen: ze kwamen amper of niet in aanraking met wat ik gemakshalve ligtingsverschillen noem. De GKv waren tot ongeveer die tijd redelijk eenvormig. Dat is voorgoed voorbij. Door de bovengenoemde decentralisatie is er een toenemende verscheidenheid, niet alleen tussen gemeenten onderling maar ook binnen de gemeenten zelf.

Natuurlijk moeten we die verscheidenheid niet overdrijven. Nog altijd kunnen we elkaar vinden in de centrale Persoon van ons kerkelijk leven: Christus. Maar die gezamenlijke verbondenheid met Christus vertaalt zich niet meer in dezelfde keuzes. Op allerlei gebieden volgen gemeenten en gemeentelieden hun eigen route, soms ook tegen generaal-synodale afspraken in. In die gecompliceerde situatie wordt van de predikant verwacht dat hij inspirerend leiding geeft. Dat roept onvermijdelijk spanningen bij hem op: terwijl hij probeert recht te doen aan de een, komt zomaar de ander in het nauw, of: terwijl hij dienstbaar wil zijn aan de gemeente, wordt hij ontrouw aan zichzelf. Zelfs kan het voorkomen dat een predikant langzaam aan ontdekt dat hij met zijn eigenheid niet(meer) past in de gemeente waaraan hij verbonden is.

Een tweede oorzaak van de verzwaring van het predikantswerk is mijns inziens wat er van de predikant verwacht wordt.

Steeds meer is niet alleen de kennis maar vooral de persoon van de predikant beslissend voor zijn functioneren. Er wordt van hem verwacht dat hij een enthousiasmerende leider is, die in staat is verschillen te overbruggen en de gemeente als geheel op weg te krijgen naar een wenkend perspectief. Dat maakt, naast de verscheidenheid, zijn positie nog eens extra kwetsbaar. Om goed te kunnen functioneren, moet hij een stabiele, volwassen persoonlijkheid zijn, maar helaas niet iedereen heeft daarvoor de juiste bagage meegekregen in zijn leven. Naar mijn overtuiging is dit een onderschat probleem. Wie last heeft van onverwerkte beschadigingen of zelfs scheefgroei uit zijn verleden, zal er moeite mee hebben op een ontspannen manier te reageren op de vele eisen die op hem afkomen. Zonder dat je het door hebt, kun je vóór alles eropuit zijn je zin door te drukken, gewaardeerd te worden door anderen, jezelf totaal weg te cijferen, over te reageren op situaties en personen enzovoort. Door zo'n niet-constructieve manier van handelen veroorzaak je onvermijdelijk moeiten bij jezelf en anderen.

Binnen het deputaatschap Dienst en Recht leeft de vrees dat door dit soort omstandigheden zich in de nabije toekomst al meer probleemsituaties gaan voordoen. Daarbij valt te denken aan predikanten die het niet meer aan kunnen en aan conflicten tussen predikant enerzijds en kerkenraad en/of gemeente anderzijds.

De vraag is of hier onder ons wel voldoende aandacht voor is. De laatste tijd wordt er veel gepraat over de pensioenvoorziening van onze emeriti. Dat vind ik als predikant die bijna met emeritaat gaat natuurlijk prima. Veel belangrijker is de vraag naar het welzijn van onze dienstdoende predikanten. Maar daar hoor ik niemand over. Dat vergroot de zorg binnen ons deputaatschap: is er wel voldoende oog voor de zwaarder wordende situatie van ons kleiner wordende aantal predikanten?

Intussen doen predikanten er goed aan kritisch naar zichzelf te kijken. Maken zij voldoende gebruik van de mogelijkheden die er zijn voor bijscholing, intervisie, coaching, supervisie en dergelijke, zodat ze beter kunnen omgaan met de dingen die op hen afkomen?

Doorstroming

De bovengenoemde problemen maken het naar de overtuiging van het deputaatschap Dienst en Recht extra noodzakelijk dat predikanten geregeld verkassen. Maar als we afgaan op de cijfers uit ons Handboek komt een heel ander beeld naar voren: er is een uitermate trage doorstroming onder de predikanten. Dit zijn de cijfers:

- 167 van de 291 predikanten staan minder dan 5 jaar in hun gemeente;
- 124 van de 291 predikanten staan langer dan 5 jaar in hun gemeente,
- 78 van de 124 staan 5-10 jaar in hun gemeente, en
- 46 van de 124 staan langer dan 10 jaar in hun gemeente.

Voor mij is het lastig hier al te stellig over te schrijven, want ik sta intussen ook al 18 jaar in Groningen-oost, en in elk geval van mijn kant met vreugde. Toch hebben mijn mededeputaten mij ervan overtuigd dat meer mobiliteit uitermate gewenst is. Dat zeggen zij op grond van hun eigen ervaring: de meesten van hen zijn herhaaldelijk verkast. Maar ook hun contacten in domineesland onderstrepen hun benadering: mobiliteit is goed, om verschillende redenen.

Je voorkomt ermee dat een predikant al te duidelijk zijn per definitie eenzijdige stempel op een gemeente zet. Als een predikant na niet al te lange tijd vertrekt, voorkom je ook dat de onlust van de gemeente over hem of de onlust van de predikant over de gemeente gaat uitgroeien tot een probleem of zelfs een conflict. En tenslotte klopt ook hier: verandering van spijs doet eten, en dat geldt zowel voor een predikant als voor een gemeente. Het is verfrissend voor een gemeente een totaal andere predikant in haar midden te krijgen zoals het ook verfrissend is voor een predikant een nieuwe start te maken.

Om al deze redenen is het zorgelijk dat zo veel predikanten zo vast zitten aan hun huidige gemeente. Dat is vaak niet goed voor hen en/of voor hun gemeente. Daarom hoopt Dienst en Recht dat in elke kerk – nadat een predikant daar een jaar of zes gewerkt heeft - standaard de vraag aan de orde komt: heeft het een toegevoegde waarde voor predikant en/of gemeente dat hij nog blijft of is het een goede zaak uit elkaar te gaan. Dat vraagt natuurlijk om een georganiseerde mobiliteit, maar daar wordt door het Steunpunt Kerkenwerk aan gewerkt.

Onlangs schreef het Deputaatschap Dienst en Recht een beleidsrapport, dat besproken zal worden op de Generale Synode van Harderwijk, 2011. In dat rapport doet het deputaatschap een aantal aanbevelingen, onder andere op het gebied van het ontwikkelen van een beroepsprofiel, hulpverlening en probleembehandeling, mobiliteitsbegeleiding, bijscholing en mentoraat. In het rapport valt ook te lezen dat het Deputaatschap kerkenraden en predikanten aanraadt om na zes jaar te evalueren of het nog vruchtbaar is om verder samen te blijven werken. Het rapport is te downloaden via [www.gkv.nl, synode Harderwijk 2011, beleidsrapporten](http://www.gkv.nl/synode%20Harderwijk%202011/beleidsrapporten).

Vragen

Aan de komende synode gaat het deputaatschap Dienst en Recht voorstellen het deputaatschap op te heffen. Allerlei taken worden nu verricht door instanties die daarvoor zijn, waarbij ik vooral denk aan de predikantenverenigingen het Steunpunt Kerkenwerk. Ook wordt bepleit een deputaatschap probleembehandeling in te stellen. Ik heb alle vertrouwen in het (toekomstige) functioneren van deze clubs. Maar uit mijn artikel kan duidelijk zijn dat ik niet gerust ben op de situatie als geheel. Er leven vragen bij mij die beantwoord dienen te worden door de gezamenlijke kerken.

Laat ik afsluiten met enkele vragen:

Leeft het voldoende dat we qua predikantsvacatures op een groot probleem afstevenen?

Hebben we door dat we predikanten nog al eens in onmogelijke situaties laten terechtkomen of zichzelf in onmogelijke situaties laten manoeuvreren?

Sporen kerkenraden hun predikant echt aan om zich permanent te laten vormen?

Leeft het, ook bij kerkenraden, dat predikanten ter wille van het welzijn van zichzelf en hun gemeente er goed aan doen om de zoveel jaren te verkassen?

En wat de opleiding van aanstaande predikanten betreft: is die echt bijdetijds en worden in Kampen hun vaardigheden voldoende ontwikkeld, zodat je mag verwachten dat ze zich in de hectiek van een gemeente goed staande weten te houden?

Deze vragen kan ik niet beantwoorden. Dat moet gezamenlijk gebeuren. De komende synode kan daar een goed begin mee maken. Het zou mooi zijn als over bijvoorbeeld 25 jaar nog altijd vele predikanten de lof kunnen zingen op hun ambt. Het is de moeite waard daar nu al aan te werken.

Samenvatting

Predikant zijn in de Gkv is zeker tegenwoordig een veeleisende taak. Dat komt onder andere door de grotere diversiteit onder de kerken en door het toegenomen appel op de persoon van de predikant. Doorstroming van predikanten is een goed middel om de verhoudingen tussen gemeente en predikant gezond te houden. Verder kunnen diverse instanties predikanten en gemeenten met raad en daad terzijde staan. Overigens dreigt in de nabije toekomst een groot tekort aan predikanten te ontstaan.